

"Nature, Culture, and Environmental Ethics. Pages 34-42 in Dušan Ogrin, ed., *Varstvo narave zunaj zavarovanih območij / The Conservation of Nature Outside Protected Areas* (Ljubljana, Slovenia: Urad RS za prostorska planiranje, Ministrstvo za okolje in prostor / Office for Physical Planning, Ministry of Environment and Physical Planning, Republic of Slovenia, and Inštitut za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta / Institute of Landscape Architecture, University of Ljubljana, 1996).

*Holmes Rolston, III**

Narava, kultura in etika okolja

Narava in kultura

Zemlja je izjemna in vredna spoštovanja tako zaradi narave kot zaradi kulture, ki sta se na njej razvili. Zgodovina evolucijskega razvoja Zemlje je potekala milijarde let, medtem ko je zgodovina kulture stara komaj okoli sto tisoč let. Vendar pa je vse od takrat kultura tista, ki določa potek zgodovine narave. Naslednje tisočletje bo, po mnenju nekaterih, obdobje konca narave. Obstaja pa tudi upanje, da stopamo v tisočletje sozvočja kulture in narave.

Človek se je razvil iz narave; njegove biokemijske lastnosti so naravne, svojo življenjsko moč črpa iz vodnih krogotokov in fotosinteze, ima gene in prirojene lastnosti, podvržen je naravnim zakonom in tako dalje. Vendar pa se njegovo življenje bistveno razlikuje od življenja v divji, prvobitni naravi. Ljudje, za razliko od kojotov in netopirjev, nismo samo bitja narave. Na ta svet pridemo po naravi precej nedovršeni in postanemo tisto, kar smo, šele s kulturo. V kulturi dela človek namensko, ustvarja artefakte, preoblikuje divjo naravo in ustvarja ruralna in mestna okolja.

Človek je moralno bitje, in to je ena bistvenih razlik, njegovo vedenje je omejeno z vrednotami, ki jih pripoznava drugim ljudem. Želel bi dokazati, da bi moral človek v naravi upoštevati tudi njene lastne vrednosti, ki niso vezane na človeka. Ko govorimo o etiki narave (narave, ki jo pogosto jemljemo le kot izvor "naravnih virov"), bi se morali vprašati, ali so primarne vrednote, s katerimi naj bi se človek ukvarjal, kulturne vrednote, ki so antropocentrične, ali pa obstaja tudi intrinzična vrednost, ki je od človeka neodvisna in naj bi jo moral upoštevati.

Čeprav se je človek razvil iz narave, se je hkrati od nje v marsičem tudi oddaljil. Razumeti moramo, v čem se človek loči od narave, in ko to razjasnimo, bi pogledali še razloge, zakaj naj bi, kako lahko in zakaj mora ostati kultura v sozvočju z naravo. Kljub temu, da se človekova osmišljena vedenja razlikujejo od spontanega naravnih procesov, pa so nekatera zdrava, ker so skladna z naravnimi sistemi, s katerimi človek v svoji kulturi medsebojno vpliva. V relativnem smislu to pomeni, da je tisto, kar človek dela, lahko naravno.

Vrednote varovanja narave niso edine vrednote; obstaja še mnogo drugih, od kulture neodvisnih vrednot. Nekatero od njih lahko dosežemo le z žrtvovanjem naravnih vrednot. Tako se bo etika okolja naslednjega stoletja veliko ukvarjala s vprašanji zakaj, in ali sploh, naj kulture ohranjajo naravne vrednote in kašno ravnatežje naj bi dosegli. Vprašamo se lahko tudi, koliko časa naj človek še zmaguje. Časa ne more zapravljati v nedogled; lahko pa trdimo, da človek ne bo vedno zmagovalac in da bo moral svoje vedenje prilagoditi tudi v korist rastlin in živali.

Včasih so odločitve lahko tudi v obojestransko korist. Obstajajo nerivalske, komplementarne dobrine. Primeren odnos in skrb za naravo lahko združimo s strategijo vzdržnosti. Narava predstavlja in zagotavlja življenjski sistem, na katerem temelji kultura, in je zato tisto, kar je dobro za naravo, pogosto dobro tudi za kulturo. Živali, rastline in ljudje potrebujejo čisto vodo, čist zrak in kakovostna tla. Težko je imeti zdravo kulturo v bolnem okolju. Usodi narave in kulture sta medsebojno prepleteni.

Res je, da je sedaj Zemlja v postevolucijski fazi razvoja. Bolj kot narava je kultura glavna določilnica bodočega razvoja Zemlje. Prehajamo v stoletje, ko bo postalo to vse bolj očitno.

**Profesor Holmes Rolston III, Oddelek za filozofijo, Univerza v Koloradu, ZDA*

Nekateri celo trdijo, da bo to najpomembnejša novost prihodnjega tisočletja, Zemlja bo postala nadziran planet. Vendar pa tehnosfera še vedno ostaja v biosferi; nismo še v postekološki fazi. Pri upravljanju planeta moramo ohraniti tudi vrednote okolja v upanju, da lahko mestoma omogoči taka politika naravi, da gre tudi svojo pot.

Intrinzične vrednosti narave

"Človek je v središču pozornosti..." Tako se začne Deklaracija iz Ria (znana kot Listina o Zemlji), ki so jo sprejeli na Konferenci Združenih narodov o okolju in razvoju (UNCED) in so jo podpisale skoraj vse države sveta. Trditev je v mnogih vidikih popolnoma točna. Človek je dejansko središče vseh naših prizadevanj in pozornosti. Problemi okolja so problemi človeka, ne problemi gorile ali sekvoje. Problem je, kako človeka pripraviti do "zdravega in ustvarjalnega življenja v sozvočju z naravo".¹ In vendar so tisti, ki sami sebe postavljajo v središče pozornosti, odgovorni za zmoto napačno ocenjenih vrednot.

Ali je zaradi tega narava obrobnega in postranskega pomena? Središče kroga je obdano s širšim prostorom. Biti v središču lahko samo poudarja in ne zmanjšuje dolžnosti in odgovornosti. Oceniti moramo človekove vrednote, ki so vezane tudi na naravne vrednosti, in se vprašati, kje imajo prve prednost pred naravnimi in kje naj bi se človek naravnim vrednostim podredil. Vprašati se moramo, če so naravne vrednosti številne oziroma ali sploh obstajajo neodvisno od ljudi?

"Vsaka oblika življenja je edinstvena in zasluži spoštovanje ne glede na vrednost, ki jo predstavlja za človeka". S temi besedami se začne Svetovna listina o naravi Združenih narodov in izraža v primerjavi z antropocentričnim pogledom Deklaracije iz Ria povsem nasproten, neantropocentričen pogled na svet.² Sto dvanajst narodov je podpisalo to listino, kljub silovitemu nasprotovanju Združenih držav. Rečemo lahko, da je človek še vedno lahko v središču pozornosti, da pa ima hkrati svojo vrednost vsaka druga oblika življenja, ne glede na njihov pomen za ljudi. Oboje lahko drži.

V splošnem sta lahko mogoči dve filozofski stališči človeka kot ocenjevalca, ki se sooča z nekim x v svetu: (1) Za kaj je x dober? (2) Kaj je za x lastno dobro? Prvo vprašanje se nanaša na uporabno vrednost, drugo pa na intrinzično vrednost. Kakšno vlogo ima Sally? Lahko dela kot kuharica ali zakonodajalka. In kaj je za Sally dobro? Njeno blagostanje telesa in duha, smisel, ki ga najde v življenju. Podobno velja tudi za živali in rastline. Če zagovarjamo življenje na tak način, potem njegova intrinzična vrednost v resnici obstaja. Tisti ipso facto je vrednost tako v biološkem kot v filozofskem pomenu.

Intrinzična vrednost je v naravi vedno v mrežni povezavi z drugimi bitji. Tiger, če ga vrednotimo po tem, kar je, se nahaja na vrhu prehranske piramide, ki se spušča navzdol preko gazel, trave, mikrobov, kjer so potrebne padavine, geomorfološki in erozijski cikli, da nastajajo tla in tako dalje. V tem smislu je potrebno tradicionalne predstave o instrumentalnih in intrinzičnih vrednostih postaviti v širšo, kompleksnejšo sliko, v okvir ekosistemov in v končnem tudi v okvir domačega planeta Zemlje. V tem smislu je ekosistem nosilec vrednosti, torej je "VALUE-ABLE", sposoben, da vrednosti ustvarja in vzdržuje.

Etični konservativci, gledano iz človekovega zornega kota, trdijo, da so ekosistemi vredni samo zato, ker prispevajo k izkustvenemu bogatenju človeka. Človeka postavljajo v središče vse pozornosti. Prav s tem pa zgrešijo zadnje poglavje in morda celo vrhunec cele zgodbe. Kot da razen človeka ni ničesar, kar bi bilo lahko v središču naše pozornosti.

Človek je sicer vreden, da uspeva tu, na Zemlji, mu pa to še zdaleč ne daje pravice, da ruši in uničuje ekosisteme, vsaj ne brez dovolj tehtnih razlogov, da je to neobhodnega pomena za kulturni razvoj. Etični konservavec v ekološkem smislu pa trdi, da je treba prvenstveno ohraniti dinamičnost, stabilnost, neokrnjenost in lepoto življenjskih skupnosti.

Prav tu izvira resnična zmožnost ustvarjanja vrednot; ne pa, kot morda človek v svoji antropocentrični samozaverovanosti misli, od tistega trenutka, ko se je pojavil na prizorišču zemlje in nanjo prenesel in projeciral svoje vrednote. Takšno razmišljanje o naravnih vrednostih je zmotno, ker bi to pomenilo, kot da bi zajemali vodo iz vrelnca življenja, z njo zalivali bujno bogato pokrajino, nato pa vrednotili to vodo in vodnjak le z vidika njune uporabnosti in sklepali, da pred našim prihodom ni bilo ničesar vrednega. Pomeni podobno, kot bi našli gos, ki leže zlata jajca in nato pripisovali vrednost le jajcem, ne pa gosi.

Svet narave se spontano samoureja in naseljuje Zemljo z živimi bitji, ki se tudi samorejajo. To je prav gotovo najbolj impresivna lastnost Zemlje. Temu pravim jaz sistemska vrednost. V nekem smislu je narava res brezbrizna do gora, rek, živalstva in rastlinstva, gozdov in pašnikov. Vendar pa se je po drugi strani kljub temu več milijard let podrejala ustvarjanju in spreminjanju milijonov različnih načrtov in projektov. Ti pojavi in dosežki so izredni, vredni, da jih opazujemo in cenimo same po sebi in ne zgolj zato, ker jih opazujejo neka nedavno nastala bitja – ljudje. Veličastnost Zemlje ni le v njeni vlogi naravnega vira za človeka, pač pa je podlaga tudi njegovi kulturi ali vir izkušenj.

Nekateri biologi bodo vztrajali na stališču, da je postavljanje svoje lastne vrste v središče sveta isti pojav, kot se odvija v gozdu; ptica pevka gleda svet s svojega zornega kota, jelka raste le zato, da zaseje več jelk. Drugi biologi bodo vztrajali na tem, da sistem sam po sebi nima nobenega posebnega zornega kota, pač pa le generira na milijarde enot svojih vrst. Človek je edina biološka vrsta, ki lahko vidi ekosistem takšen kot je, namreč tapiserija med seboj prepletenih vrednosti. Etika okolja lahko poleg živali in rastlin reši tudi človeka s tem, da ga dnevno osvobaja varljivosti antropocentrizma v trajnem stiku s prvobitnimi biološkimi in geomorfološkimi danostmi. Varstvena biologija naj bi človeka odrešila ujetosti ozkega humanizma in mu pomagala doseči polnejšo humanost, ki bo preseгла zgolj človekove interese in se soočila s svetom, polnim vrednot.

Krajine in bivalno okolje

Krajina je uokvirjeno okolje, obzorje, s katerega človek opazuje naravo in zanjo je značilno, da vključuje tudi spremembe kulturnega ustvarjanja, ki jih je človek vnesel v naravo. V tem smislu gradi človek krajino kot bivalni prostor znotraj narave. Gledano s filozofskega vidika ustvarjajo krajinski arhitekti na presečišču narave in kulture in udejanjajo pogled na svet, politiko in etiko, kot jo opredeljuje družba v svojem odnosu do Zemlje. Zemlja je edini kraj, za katerega vemo, da ima vsako bitje svoje domače ozemlje in ljudje smo edina bitja, za katera vemo, da izdatno spreminjajo to ozemlje. Tudi bobri spreminjajo krajino, bi nekateri ugovarjali, vsaj potoke in ribnike, v katerih živijo. Vendar pa delajo vse genetsko, po instinktu, brez možnosti izbire, z omejenimi zmogljivostmi, z zobmi in repom, in težko bi rekli, da zares spreminjajo cele krajine. Ljudje pa imajo možnost izbire in v prenašanju podedovanih kultur, delujejo s povečanimi zmogljivostmi, z buldožerji in računalniškimi modeli, delajo analize stroškov in koristi ter tako korenito spreminjajo podobo krajine. V tem pogledu mora vključevati krajinska arhitektura hkrati filozofijo narave in filozofijo kulture.

Logika življenja je oboje, tako biografija kot geografija. Etimološko gledano pomeni "biografija" oris življenja, "geo-grafija" pa oris življenja na Zemlji. "Biologija" je res logika življenja, vendar ni nobene logike življenja, ki ne bi imela tudi svoje zgodovinske komponente in v tem smislu ideja "grafije" – risanja, kot izris črte sveta, biografija, bolj historična in bolj ponazarja logiko biologije. Življenje ni brezčasovni silogizem; človek mora biti razširjen po Zemlji. Biologija potrebuje geografijo, izris zemeljske črte in šele biologija skupaj z geografijo tvori zgodovino. Življenje je vedno potovanje skozi prostor in čas.

Radi bi postavili človeka na mesto, ki mu pripada v kulturni zgodovini, še bolj pa v zgodovini narave. Slednja ni poudarjena zato, ker bi bila pomembnejša, pač pa zato, ker je bila do sedaj vse preveč prezrta. Človek, je rekel Aristotel, je politična žival, žival, ki gradi mesta. To je res, vendar so ljudje predvsem in v prvi vrsti zemeljska bitja. Smo in ostajamo teritorialne živali. Ko smo našli svoj prostor v grajenem okolju, smo s tem tvegali odtujitev od narave. Moramo živeti v nadstropnih bivališčih na krajini. Logika takega doma, ekologija, je nedvomno zgovorna, in človekova usoda ni nek ločen vzrok, pač pa je organsko pogojena z zgodovino. Edina zgodovina, ki jo človek pozna, je gibanje fizičnega telesa skozi prostor in čas. Torej ne moremo vedeti, kdo smo, niti ne kaj se godi, vse dokler ne vemo, kje se življenje odvija.

Človek se je razvil iz narave in to zavaja ljudi v zmotno prepričanje, da je človek samo del narave, ker so njegove korenine naravne. S tem spet zapademo v t.i. genetsko zmoto, ki ne loči med tem, kar neka stvar v resnici je, in tistim, kar je bil nekoč njen izvor. Ljudje smo res živali, vendar s kulturo, kar pa pomeni izgon iz same prvobitne narave. Ljudje nismo kot zverine, pregnane v svojo nišo. V nekem smislu svoje lastne niše sploh nimamo. Ali lahko rečemo, da je kultura tista človekova niša, potrebna da spoznamo razliko med arhitekturo divje narave in človekovo kulturo. Soočamo se z dialektično resnico; narava je teza, kultura je antiteza, sinteza pa je kultura, vklopljena v naravo, pri čemer tvorita obe sestavini dom – domicile – bivališče (grško oikos koren besede ekologija). To je naše domače ozemlje.

Živali so povsem povezane s svojimi nišami, ljudje pa se lahko od sveta odmaknemo in ocenjujemo sami sebe v razmerju do njega. V tem smislu je človek iz sveta izsredinjen. Ljudje so v biološkem in ekološkem smislu le del narave, vendar smo hkrati tudi edini del narave, ki ima svoj odnos do tega čisto znanstvenega dejstva. Človek lahko začne razumevati, kaj vse predstavlja njegovo bistvo. V tem tiči paradoks in njegova odgovornost. Ima poseben metafizični položaj, saj lahko le on sam ustvarja metafiziko. Zato mu njegova sposobnost, da gre preko meja vidnega in vidi celoto, nalaga posebne dolžnosti. V krajinski arhitekturi stopajo v prvi plan prav metafizika in človekove posebne dolžnosti. Človek je edina vrsta v naravi, ki zna oblikovati krajino, česar pa ne more pravilno delati brez filozofskega spoznanja, da so ljudje tako sestavni kot tudi odtujeni del celote. Prav v tem tiči priložnost in odgovornost za njegovo bivanje v krajini.

Današnji človek ima zmožnost vpogleda, bolj kot kdajkoli prej ima možnost pregleda nad vsem svetom. Razum mu omogoča oblikovanje jasnega pogleda na celoto. Etika odnosov med ljudmi je v zadnjih dveh tisočletjih počasi v človeku prebudila njegovo dostojanstvo. Ob vstopu v novo tisočletje kaže etika okolja možnost prebujenja v veličastnejšo zgodbo, v kateri bo človek njen izpolnjeni, dovršeni del. Iz tega izhajajo tudi vsa njegova moralna načela, njegova etika in to bolj kot kdajkoli doslej. To vodi človeka mimo izkoriščanja naravnih virov, v bivanje in ustrezno temu prilagoditev svoje politike, ekonomije, znanosti in tehnologije. To stališče nas pelje od vprašanja upravljanja prostora v naši lasti k

moralnim vprašanjem o pravilni umeščeni vrednot v skupnostih, tako biotskih kot v kulturnih, v katerih prebivamo.

Človekovo moralno življenje ni popolno, če nima pretanjenega odnosa do svojega kraja – do rastlinstva, živalstva in fizičnega prostora, ki obkrožajo njegovo življenje. Naloga človeka je obogatiti svoje okolje s tem, da ga ceni. Naloga posameznika je biti moralno osveščen geograf. Ljudje so zavest v prostoru; vedno se nahajajo na nekem kraju. Ljudje so prostor, ki se je zavedel samega sebe. V tem smislu je biografija, ki jo človek doživlja kot zgodovinsko geografijo, edini možni argument za življenje. Krajinska arhitektura bi morala v smislu filozofije narave videti svojo bistveno vlogo v etični umestitvi človeka v krajino.

Upravljanje Zemlja in konec narave?

V reviji *Scientific American*, posvečeni Upravljanju planeta Zemlje, je William Clark zapisal: "Živimo v dobi, ki jo označujejo sindromi globalnih sprememb... Ko gremo od stopnje, ko te sindrome samo povzročamo k stopnji, ko jih zavestno upravljamo, se nam postavita dve osrednji vprašanji. "Kakšen planet želimo? Kakšen planet lahko dobimo?"³ Vprašanji ne izključujeta možnosti neantropocentričnih odgovorov, vendar jasno sprašujeta človeštvo, kaj želi od planeta, da bodo planetarni upravljalci lahko ugotovili, kako to doseči. S tem je človek postavljen v središče zanimanja. Koren besede "manage" – upravljati, nadzirati, ravnati – izvira iz latinske besede "manus" – roka. Ljudje s prostorom rokujejo, ga upravljajo. To lahko celo pomeni, da je *Homo sapiens* postal profesionalni upravitelj sicer nekoristnega sveta. Človek naj bi si podredil naravo glede na svoje potrebe.

Toda še nekaj drugega zbuja skrb. To upravljanje planeta zveni kot konec narave, kot nadomestitev prvobitne narave z novim obdobjem pramišljenega nadzora in humanizacije Zemlje. Je to res tisto, kar imamo oziroma kar hočemo? Tehnokrat bo vztrajal na soočanju z dejstvi. Človek ima danes v svojih rokah 40% svetovne primarne neto fotosintetske produkcije kopnega območja Zemlje.⁴ Študija Svetovne banke je pokazala, da je že 35% območij Zemlje močno degradiranih.⁵ Torej sledi iz tega, da so naša edina možnost preživetja razumnejši posegi v naravo – upravljanje planeta.

Nihče ne želi nasprotovati razumnejšemu poseganju v naravo. Želimo zdravo in vzdržno, celovito družbo, ki bo svoje zdravje in integriteto opirala na naravno okolje. Vendar pa nismo prepričani, da je upravljanje nekoristnega planeta primerna paradigma in da so vse druge ideologije o varovanju narave nazadnjaški romanticizem. Zakaj ne bi, na primer, videli sebe kot prebivalce Zemlje, ki se učijo logike svoje domače skupnosti ali kot moralne nadzornike, ki si prizadevajo optimalno izkoristiti tako kulturne kot naravne vrednosti na planetu? Ali je naša edina zveza z naravo v tem, da jo organiziramo in upravljamo, da bi postala boljša? Ali pa bi morali nadzirati in kontrolirati le človekovo slo po uničevanju zemlje, njegovo upravljalško miselnost, ki nas je v prvi vrsti pripeljala v sedanjo krizo okolja. Morda zahteva upravljanje krajine od človeka, da svoje potrebe in zahteve nadzira prav toliko kot usmerja spreminjanje krajine. Upravljanje krajine bi lahko zato vključevalo poleg spreminjanja krajine tudi upravljanje človekovih želja.

Nenazadnje lahko zaključimo, da je upravljanje dobro, vendar nič bolj primerno za Zemljo kot za človeka, saj vidi ta le sredstva in ne posledic. Znanstveni upravljalci, krajinski arhitekti, imajo še vedno na dlani nerešena vprašanja v zvezi z vrednostmi. Na ravni planeta in celo na ravni kontinentov ali regij ni popolnoma jasno, ali okolje resnično želimo upravljati in ga nadzorovati; rajši nadzorujemo načine rabe prostora in s tem še naprej omogočimo, da se planet upravlja sam po sebi. Upravljalci pravzaprav ne prebivajo v

okolju; za njih je okolje samo naravni vir, nekako tako kot vodje nimajo prijateljev, pač pa le svoje podrejene. Še celo najbolj osveščeni izkoriščevalci narave, qua izkoriščevalci, ne živijo v skupnosti kot posamezniki, niso državljani sveta, pač pa le potrošniki surovin. Pojmovanje svojega okolja zožujejo na naravne vire in njihovo izginjanje. Okolje mora biti to, toda lahko je tudi mnogo več.

Človek ne more iz narave preprosto samo jemati, kar mu pride pod roko, pač pa ji mora nadoknaditi vse tisto, kar ji odvzame s kmetijstvom, industrijo in kulturo. Po vsem tem je morda, gledano na širši planetarni ravni, graditi kulturo v razumnem sozvočju, po katerem je svet že izgrajen, kot pa da Zemljo nadzorujemo in preoblikujemo po svojem okusu. Pretirano, slepo zaupanje v znanost, tehnologijo in industrijo lahko vodi v premajhno zaupanje v mati Zemljo.

Planetarni upravljalec želi, da človekov duh upravlja sistem, čeprav je v samem sistemu veliki "genij" že prisoten. Je človek inženir v neorganiziranem, neurejenem svetu? Koren besede "inženir" prihaja iz besede ingenium, kar pomeni naravni genij, izumiteljska moč, in od tu izhaja tudi angleška beseda "ingenius" (duhovit, pameten, bistrumen) "značilen za izvorno zamisel". Etimološko izhajata besedi "narava" in "genij" (in od tod tudi inženir) iz istega korena, gene, (g)nasci, natus, kar pomeni roditi nekaj originalnega, pametnega. V tem smislu ima narava zelo veliko izumiteljsko in inženirsko moč, ki je izgrajevala Zemljo in okoli milijardo različnih vrst organizmov na njej, in ki poganja ves ta mehanizem, skupaj z vrstami organizmov, ki nastajajo in izginjajo že nekaj milijard let.

Kdo je zgradil te inženirje, z bistrimi možgani in spretnimi rokami, ki hočejo sedaj vladati planetu? Ali ni ustvarjenje človeka iz protozojev in izgradnja protozojev iz protonov izjemno bistrumen dosežek? Morda bi morali na novo proučiti naše modele. Narava ni antiteza inženirstva, pač pa prototip domiselnosti. Inženirji in upravljalci ne morejo vedeti, kaj delajo, dokler ne vedo, kaj uničujejo. Moramo se malo bolj potruditi in dobro spoznati, kaj pomeni prostor, še posebno, če gre za edini domači planet, preden se ga lotimo spreminjati v nekaj drugega. Človek ima sicer roke zato, da z njimi dela, upravlja stvari, a hkrati tudi za objem in ljubečo skrb.

Morda nam v enaindvajsetem stoletju res grozi nekaj strašnega, kar nekateri dramatično imenujejo "konec narave". Ostala naj bi le še narava, v katero je človek že posegel, nedotaknjene, prvobitne narave pa ne bo več. "Ničesar takega ni več, čemur bi lahko rekli narava".⁶ V prejšnjih časih je divja narava še lahko obstajala ob kulturi; naravne danosti so ostale v prostoru. Seveda divja, neokrnjena narava ne more biti vsepovsod, lahko pa je še veliko lepo porazdeljene po vsem svetu. Prvobitna bitja bi lahko živela v sožitju s človekom v rezervatih, v manjših gozdnatih predelih, v živicah, nišah in drugih razpokah civilizacije. Vendar pa je zaradi kislega dežja, vsesplošnega onesnaženja in karcinogenov v prehranskih verigah tako sožitje nemogoče. Zaradi segrevanja na globalni ravni prihaja do stokrat hitrejših klimatskih sprememb, in "spreminjanje narave pomeni spreminjanje vsega", vse to pa "je videti neizmerno žalostno". Vse, prav vse nosi trajni pečat človeka. "Živimo na pragu smrti narave, v trenutku, ko se spreminja... osnovni značaj sveta". Nikjer več ni narave "zaradi nje same".⁷

Ali je že prišlo oziroma ali res lahko pride do konca narave? Odgovori so tako stvar dejstev kot tudi stvar filozofskih analiz. Smo res na tem, da v ekosistemu nacionalnega parka Yellowstone Park zaradi človekovih posegov ni več možnosti, da bi park ostal naraven? Povsem logično bi temu pritrdili, saj v parku ni kvadratnega metra zemlje, kjer človek ne bi

zmotil sistema prehranskih verig, niti ne pedi tal, kamor ni padel s polutanti onesnažen dež. Vendar iz tega ne sledi, da je z naravo že povsem konec, ker ni v celoti navzoča. Odgovori se razkrivajo v več plasteh. Celo v Yellowstonskem parku ostaja 99.44 odstotkov površin, dejansko na stotine kvadratnih kilometrov nedotaknjene narave v smislu "površin, kjer sta zemlja in življenjska skupnost neovirani s strani človeka, kjer je človek le obiskovalec, ki tam ne ostane". Tako lahko tja ponovno naselimo predatorje in očistimo zrak. Celo v nekoč motene sisteme, ki so bili kasneje obnovljeni ali prepuščeni lastni regeneraciji, se divjina lahko povrne.

Na drugih območjih, onstran določenih mejnih pragov, kjer zemlja služi kmetijstvu ali industriji, ali kjer je ograjena v pašnike in travnike, je divja narava izumrla. Tak konec je na svoj način vedno žalosten, vendar je včasih nekaj neizogibnega in kultura, ki je naravo zamenjala, ima lahko nadomestne vrednosti. Še bolj žalostno bi bilo, če se kultura nikoli ne bi nikoli pojavila na Zemlji, ali če bi bila tako skromni, da ne bi nikoli bistveno spremenila krajine. Nočemo samo objokovati svoje prisotnosti na Zemlji, čeprav želimo na njej imeti več neokrnjene narave. Kjer je človekova prisotnost trajno spremenila krajino, divjina ni več možna, čeprav so tudi nekateri deli Adirondacksa v New Yorku še vedno lahko ruralni in razmeroma naravni. Mislim, da pomeni to v varstvu narave za Evropo poseben izziv.

Bolj ko človek korenito posega v naravo, več je izginja. Če bo, na primer, segreganje Zemlje povzročilo tako velike in globalne klimatske spremembe, da naravna okolja tem spremembam ne bo mogla slediti, potem narave ne bo več. Vendar pa tudi to ne drži v absolutnem smislu, saj bodo določeni naravni procesi ostajali še naprej, vendar sistem kot tak ne bo več izgledal naraven. Doba samourejevalnih sistemov, celovite divje narave, bo dejansko končana in to bo resnična tragedija. Podobno bo tudi, če bo sistem postal nasičen z drugimi strupenimi snovmi ali če bo stopnja izumiranja dosegla predvidene katastrofalne ravni ali če se bo sistem zrušil zaradi krčenja gozdov in uničevanja tal. Torej konec narave ni absolutno nujen, niti ni absolutno možen, vendar se ga je v relativnem smislu potrebno bati. Malo uničenja narave je lahko nekaj dobrega, vendar preveč dobrih stvari hkrati nikoli ni dobro. Preko kulture, pod njo in ob njej ne želimo konca narave. Naravo vrednotimo kot konec sam po sebi.

Etika Zemlje

Izziv preteklega tisočletja je bilo oblikovanje človekove kulture, ustvarjanje in ohranjanje sebe človeške. Ta izziv še vedno traja. Pridružil pa se mu je nov, namreč kako naj človek v naslednjem tisočletju zadrži svojo kulturo v okviru nosilne zmogljivosti širše življenjske skupnosti v naši biosferi. Isti tempo razvoja v zadnjem stoletju tudi v prihodnjem tisočletju, bo zagotovo povzročil popolno katastrofo. Če je človek res zvest vzdečku "pametna vrsta", potrebuje etiko Zemlje, takšno, ki bo razkrila globalni občutek dolžnosti do vsega naseljenega planeta.

Človek mora svoja obzorja razširiti in se dvigniti iz politične na ekološko raven življenja. Nekoč je bil izobraženec označen z besedo civitas, s svojimi državljanskimi pravicami, privilegiji in dolžnostmi. Ljudje bi morali biti dobri državljani, produktivni v svojih skupnostih, vodje v poslu, stroki, vladi, cerkvi in izobraževanju. Vse to mora imeti v primernih sorazmerjih in jih ustrezno razvijati in prenašati dalje na svoje zgodovinsko in kulturno potomstvo. Danes pa je oznaka za izobraženca še nekaj več. Ni dovolj biti le dober "državljan", niti ne biti "internacionalen", ker nobena od teh oznak ne vključuje v sebi dovolj "narave" in "zemeljskosti", ki sta v njem. Biti "državljan" pomeni le polovico

resnice; druga polovica je v tem, da smo ljudje "prebivalci", živeči v krajini. Naša rodna domovina je Zemlja. Odgovornost do nje se zdi morda še najbolj nejasna od vseh odgovornosti, poleg naših konkretnih odgovornosti, ki jih imamo do otrok ali do bližnjih sosedov, se zde oddaljene in presplošne. Vendar to ni res, prav nasprotno, ta odgovornost je najbolj temeljna, najbolj bistvena od vseh naših odgovornosti.

Okoljska etika govori o tem, kako bi se moral človek obnašati na zemlji, to pomeni, v krajini. Vendar je treba imeti vedno pred očmi širšo podobo, podobo človekovega vedenja na Zemlji, svojem domačem planetu. Astronavt Michael Collins se spominja pretresljivega pogled na Zemljo: "Povsem živo se spominjam..., ko sem se ozrl na tisti krhki dom, sem videl svetlečo, vablivo drobceno luč, blede modro in belo, drobno oporišče, viseče v črni neskončnosti." Zemljo bi morali ceniti in jo negovati kot nekaj dragocenega, ki mora vzdržati in ostati.⁹ Generalni sekretar Združenih narodov Boutros Boutros-Ghali je zasedanje na vrhu v Riu zaključil s temi besedami: "Smisel deklaracije iz Rio de Janeira je ustvariti nov način vedenja državljanov Zemlje. Za človeka ni dovolj, da ima rad svojega soseda; naučiti se mora ljubiti svoj svet".¹⁰

Na Zemljo ne bi smeli gledati le antropocentrično, kot da je le obsežen naravni vir, da ga človek izkorišča, nekakšna velika pita, ki jo je treba razdeliti med ljudi. Zemlja je dragocena sama po sebi že zato, ker je naš skupni dom. Zemljo bi morali ljubiti tako, kot ljubimo svojega soseda, zaradi njene intrinzične integritete. Središče zanimanja ni človek, pač pa biosfera. Toda vrednotenje planeta Zemlje kot celote in naša odgovornost do nje sta nam še vedno nekaj tujega in zato je nujna filozofska analiza.

Če imamo opravka z nekaj kvadratnimi metri ali celo kilometri zemljišča se nam zdi, da nam kot lastnikom zasebne lastnine ta zemlja pripada. Tudi za krajino menimo, da pripada nam, saj kot prebivalci dežele bivamo v geografsko določenem kraju. Kot krajinski arhitekti lahko prostor preurejamo. Vendar pa na globalni ravni Zemlja ni nekaj, kar bi si lahko lastili. Zemlja ne pripada človeku, nasprotno, človek pripada njej, nanjo tudi sodi. Ne gre za vprašanje lastnine, pač pa za vprašanje skupnosti. Narave in naravne vire ne moremo ustrezno vrednotiti, če se ne dvignemo na planetarno raven in vrednotimo sistem, v katerem bivamo. Zemlja je v resnici ustrezna enota človekovega preživetja.

Nekateri bodo rekli, da je zemlja velik kup skal, podoben mesecu, le da na njej omogočajo te skale s pomočjo svetlobe in vode življenje. Torej v resnici vrednotimo življenje samo, in ne Zemlje, razen kot pogoj za življenje. Do soljudi imamo določene dolžnosti, morda tudi do drugih živih bitij. Ne smemo zamenjati dolžnosti do doma z dolžnostmi do njegovih prebivalcev. Zemlje same ne vrednotimo toliko kot tisto, kar je na njej. Toda to ni sistemski pogled na dejansko dogajanje. Potrebujemo neko sistematično oceno o vrednosti Zemlje, ki jo danes opazujemo, tudi o tem, kakšna je bila, preden smo jo začeli opazovati, da ne bi cenili le vrednosti, ki se razkrivajo pred našimi očmi. Odkritje njene resnične vrednosti Zemlje bo v človeku porodilo občutek za globalno odgovornost.

Pretvorba skalne gmote v prst in nato dalje v rastlinstvo in živalstvo je eno največjih presenečenj v svetu narave, eden od najbolj redkih dogodkov v astronomskem vesolju. Tudi človek izhaja iz humusa in pred nami se odgrinja zmožnost zemlje, da se v ugodnih pogojih samoureja. Ta prst je v resnici prav enkratna. Gledano z vsakodnevne ravni je zemlja na videz nedejavna, negibna, neustrezen predmet našega moralnega zanimanja, primeren le kot predmet ustvarjanja za krajinske arhitekta. Kaj pa na globalni ravni?

Kritik bi lahko ugovarjal, da sama raven ničesar ne spremeni, gre le za količinsko spremembo. Zemlja je nedvomno dragocena opora življenju, vendar sama po sebi ni dragocena. Nima ne objektivne vitalnosti organizma, ne genetskega prenosa svoje vrste. V ožjem pomenu besede, Zemlja ni nek ekosistem, pač pa le rahla povezava milijard ekosistemov. Torej moramo pri vrednotenju Zemlje govoriti zelo ohlapno, morda s poetičnim ali romantičnim nadihom. Zemlja je le stvar, sicer ogromna, nekaj posebnega za tiste, ki na njej živijo, vendar še vedno samo stvar in zato neprimerna kot objekt intrinzičnega ali sistematičnega vrednotenja. Ob vztrajanju na svojem antropocentričnem stališču lahko trdimo, da je Zemlja brez kakršnekoli vrednosti, razen kot naravni vir za človeka.

Vendar Zemlje ne bomo objektivno vrednotili vse dotlej, dokler ne bomo cenili njenega čudovitega sveta narave. Zemlja je v resnici veličasten planet, najdragocenejša od vseh celovitosti, saj je sposobna ustvarjati vse zemeljske vrednote. Če se na tej ravni vprašamo, kaj naj bi cenili v prvi vrsti, potem je to vrednost življenja, ki se poraja v ustvarjalnem naravnem procesu in to je videti mnogo boljši opis in mnogo ustrežnejša kategorija, kot pa govoriti o skrbnem upravljanju z naravnimi viri planeta.

Ali človek včasih ne ceni življenjskih sistemov na Zemlji zato, ker so dragoceni in ne vedno obratno? Videti je preveč omejeno če rečemo, da le naša prisotnost v tej predstavi postavlja vse vrednote. Ustvarjanje vrednot v teku milijonov let zgodovine narave ni nekaj subjektivnega, kar bi se odvijalo v človeški glavi. Ustvarjalnost v okviru naravnega sistema, ki smo ga podedovali in vrednote, ki pri tem nastajajo, so podlaga naše biti, ne le tla pod našimi nogami. Zemlja bi bila lahko najvišja obveza človeka.